

Ob izidu prvega dela Livijeve velike zgodovine v slovenskem jeziku tako lahko sklenemo, da to dragoceno zgodovinopisno delo v primerni obliki postaja dostopno tudi širšemu slovenskemu občinstvu. Le želimo si lahko, da bo kmalu sledilo nadaljevanje.

Milan Lovenjak

* * *

DOI: <https://doi.org/10.4312/clotho.5.1.365-370>

Francesco Petrarca, *Pisma v antiko* (*Epistolae familiares* 1–5). Izbrala in prevedla Anja Božič in Brane Senegačnik. Ljubljana: Slovenska matica, 2023. 204 strani.

Pri Slovenski matici je izšla imenitna knjiga izbranih pisem italijanskega pesnika Francesca Petrarce, ki je po svoji vsebini, številnih aluzijah ter idejnih odvodih v okviru antičnega izročila za ljubitelje književnosti in humanizma prava poslastica. Prevajalca Anja Božič in Brane Senegačnik sta pripravila posrečen izbor iz sicer obsežne zbirke Petrarcovih pisem domačim oziroma prijateljem (*Rerum familiarum libri*), ki sta ga razdelila na tri dele: Prijateljem, V spodnji svet, kjer gre za antične avtorje, ter pisma V zgornji svet, namenjena Petrarcovim sodobnikom.

Petrarca je v zgodovini književnosti znan predvsem kot velik lirik, tako rekoč predhodnik romantičnega ljubezenskega čustva, izraženega v sublimni poeziji, na prehodu iz srednjeveškega kulturnega okolja v novi humanizem, ki je na knjižnem polju napovedoval renesanso, z vsem, kar je to družbeno, mentalno in kulturno obdobje pomenilo, od zavzetega raziskovalca in historično natančnejšega preučevalca antične dobe do relevantnega glasnika, seveda v okviru svoje dobe, novoveškega subjektivizma. Kot lirika ljubezenske in hrepenenjske poezije smo ga do nedavnega skorajda izključno v takšni obliki poznali tudi na Slovenskem. Za Prešerna je bil Petrarca nedvomno eden od največjih vzornikov, o čemer so podrobno pisali naši literarni zgodovinarji (A. Slodnjak, J. Kos, B. Paternu, J. Kastelic idr.), predvsem zaradi idealizacije in sublimacije opevane ljubezni, ki je s Petrarco in njegovo Lauro postala literarni topos. Vsi vemo, kako je na velikonočno vigilijo, tako rekoč na isti dan, ko je »od vesel'ga časa teklo leto (...) dvakrat devet sto tri in trideseto«, tudi naš pesnik Prešeren doživel ljubezenski navdih, ki ga ni zapustil vse življenje. Danes je

treba študentom sicer pojasniti, kaj pomeni »od vesel'ga časa« (...), ko je bila »noč končana«, a to je že druga zgodba. Prešeren se na več mestih ozre k Petrarcu, pa na obe idealizirani ženski, Lauro in Julijo, na primer v *Magistralah*, kjer sedita v raju in se sladko pogovarjata. Prešeren s svojim gorenjskim humorjem celo primerja skodelici svoje in Petrarrove poezije, kjer slednja s svojo težo sprva močno potisne lastno stran navzdol, ko pridata čednosti obeh, pa se skodelici uravnotevita. Prešernov inteligentni humor na drugem mestu, kjer je govor o ljubezni, spomni, da ne bi rad živel tako »kot siromak Petrarca«. Sicer pa je *Glosa*, imenitna pesem, verodostojen in seveda povsem avtonomen ekvivalent Petrarrovega najbolj filozofskega soneta iz njegove Pesmarice (*Canzoniere*), *La gola e 'l sonno et l'otiose piume* (*Topost in preobjedanje in samopašna*), ki ga imamo v dveh prevodih, Andreja Capudra in Srečka Fišerja.

Da, Petrarca sodi ob Danteju in Boccacciu v veliko trojico florentinskih avtorjev, ki so v srednjem veku pesnili in pisali v ljudskem jeziku, ta je postal osnova za novo literarno občutljivost in za italijanski nacionalni jezik. Toda Petrarca ni bil le lirični pesnik in glasnik hrepeneče ljubezni do Laure, kar izpoveduje njegova zbirka, za katero vsakdo sliši v šoli, *Rerum vulgarium fragmenta*, znane tudi kot *Rime sparse*, s kanonskim naslovom *Canzoniere*, ki združuje 366 pesmi (vsak dan eno, pa še dodatno hvalnico Devici Mariji). V omejenem izboru je ta poezija v slovenskih prevodih že dolgo prisotna, prevajali so jo Alojz Gradnik, Andrej Capuder, Ciril Zlobec in še kdo. Celostni prevod pa je nedavno priskrbel Srečko Fišer (*Canzoniere*, dvojezična izdaja z izčrpno uvodno študijo, ki jo je napisala Patrizia Farinelli, založba Goga, 2021). Toda, kot rečeno, Petrarca ni bil le izjemen lirik svetovnega slovesa, ampak tudi velik humanist, tako rekoč prvi filolog novega veka. Napisal je veliko latinskih spisov, pesmi (nedokončana *Africa*, *Triumphus*, *Bucolicum carmen*), esejev in razprav, nekatere v dialoški obliki, po platonsko-ciceronovskem zgledu (*De viris illustribus*, *Rerum memorandarum libri*, *De secreto conflictu curarum mearum*, *De vita solitaria*, *De otio religioso*, *De remediis utriusque fortunae*), polemični spis proti averojevski sholastični usmeritvi *De sui ipsius et multorum ignorantia*, pa obsežno zbirko pisem (*Familiares*, *Seniles*). Po teh spisih je bil Petrarca v svojem času najbolj znan. Na tej osnovi ga imamo upravičeno za pionirja novega humanistično-renesančnega pristopa do antične književnosti, ne le zaradi povečanega zanimanja za antična literarna dela in zbiranja starih rokopisov, ampak tudi po metodi, saj je pogosto zbiral in primerjal različne verzije istih besedil, beležil idejne in jezikovne oblike, se zanimal za historično datacijo, poglobljajl kontekst pri uporabi jezikovnih oblik ter mitskih in dru-

gačnih prispodob. Med prvimi deli, ki so bogatila njegovo (za tisti čas) zelo bogato osebno knjižnico, sodita Avguštinova *De civitate Dei* in Izidorjeva obsežna kompilacija *Etymologiae*. Mimogrede: ni slučaj, da je Izidor Seviljski danes postal zavetnik interneta.

Pravzaprav lahko rečemo, da v zadnjem času v slovenščini prvič dobivamo širši pogled na tega pesnika humanista, celostni prevod njegove najbolj znane poezije in njegova esejistična dela. Leta 2020 je pri Slovenski matici v prevodu Tomaža Potočnika izšla Petrarцова *Moja skrivnost ali o skrivnem neskladju mojih stremljenj* (obče znana kot *Secretum*), ki je po svoji psihološki in odkrito osebni analizi, v formi dialoga med avtorjem Francescom oziroma njegovo dušo, Avguštinom in Resnico, ki nemo prisostvuje pogovoru, izjemno delo in ga lahko postavimo med temeljne člene verige, ki vzpostavlja osnovne oblike samorefleksije zahodnega človeka in se vije od Avguštinovih *Izpovedi* prek *Esejev* Michela de Montaigna in Sorena Kierkegaarda do sodobne literarne psihologije. Lani pa smo dobili tudi prvi izbor Petrarcovih domačih *Pisem*. Upati je, da se bo prisvajanje tudi tovrstnih Petrarcovih del v slovenščini nadaljevalo.

Slovenska izdaja *Pisem v antiko* je le manjši del celotnih *Familiars*, med katere sodi tudi Petrarčov opis vzpona na Vetrovno goro (Mont Ventoux, 1912 m) v Provansi, na katero se je povzpel z bratom Gherardom in dvema nosačema spomladi 1336 z namenom, da bi užil panoramo od tam zgoraj. Pismo je bilo prevedeno in objavljeno v reviji *Keria* 16, št. 2 (2014), prevod je priskrbel Tomaž Potočnik. Omenjam ga zato, ker velja za enega prvih opisov vzpona na neki določen vrh v gorskem svetu, torej za dobesedni začetek opisov hoje v gore in v neobljuden naravni svet. Opis v obliki pisma je Petrarca poslal prijatelju, avguštinskemu menihu Dionigiju iz Borga San Sepolcro, ki mu je bil pred tem poklonil priročno knjižico Avguštinovih *Izpovedi*. To knjižico je imel nato Petrarca ob sebi vse življenje. Pismo, ki opisuje planinski vzpon kar dvesto let pred prvimi estetsko-duhovnimi opisi gora (te so začeli popisovati švicarski humanisti v 16. stoletju, denimo Josias Simler, *De Alpibus*; pa Konrad Gesner, teolog in naturalist s prvimi estetskimi opisi alpskih gora), dobro pokaže na implicitno dilemo izbire med notranjim duševnim svetom in pozornostjo do zunanjega sveta – Petrarca je v tem pogledu enkratni učitelj, od srednjega veka do danes – kakor tudi na vedno relevantno dejstvo, da je zelo pomembno, kako neko stvar, dejanje, duševno stanje ali idejni svet opišemo. Če nekoliko ostro strnemo: vsi veliki in zares pomembni dogodki in »napredki« v zgodovini človeštva se odvijajo tako, da se spremeni naš način govora o neki stvari, naj bo to ljubezen, narava, družba, pravičnost, zdravje ali kar koli že. In prav tu je bil Petrarca

inovator in literarni učitelj: z njim se je spremenil govor, ne le o čustvu ljubezni, idealizaciji ženske, odkrivanju in spoznavanju antičnega izročila, v dojemanju človeških dejanj v zgodovini, v priznavanju domačnosti in relevantnosti človeške vsakdanjosti; morda še bolj kot vse to je bilo njegovo veliko odkritje – zapleteno stanje človeške duševnosti nasploh. Literarni zgodovinarji to poznamo: Petrarca je eden tistih avtorjev, ki je imel veliko opraviti sam s sabo. Ne gre le za njegovo grafomanijo, ki jo spremlja, podobno kot pri Prešernu, tudi ustrezna ironija, saj večkrat omeni, kako misli vse svoje popisane liste predati Vulkanu, kar pomeni ... v ogenj. Pomemben se mi zdi dvojni aspekt, ki Petrarco resnično postavlja za začetnika novoveškega humanizma: to sta na eni strani idejno suvereno oblikovan laični humanizem, ki učinkovito poveže pogansko antično literaturo in krščanski duhovno-religiozni in etični nazor, hkrati pa, odkrito kot malokdo (tudi danes) priznava in učinkovito opisuje svoj lastni človeški, duševni, antropološki razcep: *homo duplex*. Da, tudi to je morda ena od oznak evropskega človeka, o kateri znamo danes manj govoriti kakor včasih. Petrarca z vsem svojim delom in življenjem izpričuje, kako si je njegov duh želel obojega: družbenega priznanja in slave, kar je seveda dosegel, hkrati pa se je umikal v samoto, kjer bi lahko bil sam s sabo in bi v miru delal, razmišljal, motril naravo in pisal. To je tudi imel, v svojem *locus amoenus*, v hišici, ki si jo je v odraslih letih postavil v zaprti dolini (Val Chiusa), med gozdovi in hribi v Provansi. Tudi o tem je v *Pismih* veliko namigov in govora. Omenjeni razcep pa pride na dan tudi na vrhu Vetrovne gore, ko Petrarca iz nahrbtnika vzame Avguštinove *Izpovedi* in knjigo na slepo odpre, da bi sebi in bratu nekaj prebral, pa naleti ravno na deseto knjigo, kjer Avguštin graja tiste, ki lepoto in resnico iščejo v zunanjem svetu, ko »hodijo ljudje občudovat visoke gore, neskončno vodovje morja in široke tokove rek, brezmejno obsežnost oceana in krožna pota zvezd, sami sebe pa pozabljajo.« Z bratom ostrmita in ju je skoraj sram, da sta šla na to pot.

Slovenska izdaja Petrarcovih *Pisem v antiko* je pravi rudnik literarnozgodovinskih referenc. Urednikoma in prevajalcema gre iskrena pohvala za njuno skrbno, izčrpno in natančno pojasnitev mnogih avtorjevih namigov, ko navaja druge antične avtorje, antologijske pesniške izraze, mnoge mitske figure in prispodobе ter zgodovinske dogodke, s katerimi se pred nami razgrinja bogato obzorje antične in v manjši meri tudi srednjeveške civilizacije, s svojimi avtorji in konteksti njihovega delovanja, kar sodobnemu, tudi splošno izobraženemu človeku, brez dodatne razlagalne literature (preglednic, atlasov, slovarjev), ni več razumljivo. Anja Božič je napisala tudi izčrpno

spremno besedo, ki dobro umesti izbor besedil in celoten Petrarcev opus, pregledno pa zariše tudi osnovne poteze Petrarcevega zares bogatega in razburljivega življenja.

Petrarca je idejo, da svoje bolj osebne zapiske in fiktivna, pa tudi realno napisana pisma znancem, preoblikuje in poveže v skupno knjigo, dobil ob odkritju Ciceronovih pisem Atiku. To je bilo veliko humanistično odkritje, ki se je zgodilo v Veroni leta 1345. Petrarca je začel razmišljati, da bi svoja pisma oblikoval kot posebno knjigo. To je med drugim spodbudilo nov humanistični žanr, bodisi pisem bodisi tematsko definiranega govora (slavnostni, poročni, obsmrtni) v humanistični maniri. Spet smo pri že povedanem: pomembno je, kako o neki stvari govorimo. Seveda to ni pomenilo, da je Petrarca šele takrat začel pisati pisma s takšnim namenom. Svoje življenje je začel pisno beležiti že v zgodnji mladosti. V tem nastopa kot izjemen avtor, saj imamo občutek – pa tudi res je bilo tako – da je vsako stvar, ki jo je napisal o sebi, premišljeno oblikoval in jo popravljal, da bo pri naslednikih (zanamcih) zapustil primerno podobo o sebi. V tem je dejansko eksemplarični primer. Zgledoval se je tudi pri Seneki in njegovih pismih Luciliju. Petrarceva epistolografija je seveda do neke mere imaginarna: njegovi sogovorniki so Homer (kateremu celo odgovarja na fiktivno prejeto pismo), Vergilij, Horacij, Ciceron, Seneka, Varon, Tit Livij, Kvintilijan in sodobni naslovniki. Toda pisma niso le izmišljena, v njih se ves čas razkazuje stvarno prisotna, živa problematika. Tako v Petrarcevem času kot tudi danes. Prisotne so kajpak realne biografske reference, teh si Petrarca ni bilo treba posebej izmišljati, ker je imel v sebi zelo gibko življenjsko struno. V prvem pismu Sokratu, kjer gre za vzdevek konkretnega prijatelja iz zgodnjega obdobja v Avignonu, to je bil Ludovicus Sanctus, flamski glasbenik, ki je deloval pod okriljem kardinala Colonna, Petrarca svoje življenje primerja z Odisejevimi blodnjami, pri čemer pristavi, da »on ni potoval nič dlje in nič daljši čas od mene«. Seveda, Petrarca ima prav. Po naključju se je rodil v Arezzu, ker se je moral oče z družino dve leti prej umakniti iz Firenc, sicer bi mu odsekali desno roko. Bil je beli gvelf, tako kot njegov prijatelj Dante. Že po nekaj letih se je družina preselila v Avignon, kjer se je takrat namestila papeška kurija, Petrarcevi pa so se naselili v bližnjem naselju Carpentras. Začela se je Petrarceva *peregrinatio*, o kateri najbrž kot prvi piše na moderen način. Ne le o svojih selitvah, o svojem delu, vračanju v Italijo, o svojem čustvenem stremljenju, literarno-spoznavnih ambicijah, o svojih dveh nezakonskih otrocih – šele hči Francesca, ki se s svojim možem priselila k njemu v poslednjih treh letih v malem naselju Arquà pri Padovi, mu je z vnukinjo Eletto, ki je imela enako

ime kot Petracova zgodaj umrla mama, ustvarila nekaj družinske topline. Njegova *peregrinatio* je bila globlja, ne toliko od enega venca k drugemu, niti ne od enega objema k naslednjim, ampak ostreje, od enega sveta ... k drugemu, o katerem človek ne najde prave besede, čeprav jo išče vse življenje.

Skupna oznaka za življenjsko bivanje, pa tudi za naše branje Petrarce, bi bila, po njegovo, *mutatio animi*. Avtor nam pravi, naj se nikar ne sprenevedajmo: pozimi si želimo eno, poleti drugo. Mar res verjamemo, da smo tako trdno enoviti? Na isti stopnici, v mladosti in v starosti? *Pisma v antiko* niso le eruditsko literarno in zgodovinsko delo, v veselje bralk in bralcev, ki se lahko vživljajo v bogastvo nekdanje kulture. Niso le »stara« literarna zakladnica. V enem in v drugem pismu se srečujemo s konkretnimi, »delovnimi« dilemami, čeprav to seveda ni primeren izraz za naše vede. Avtor pisemsko podrobno primerja Homerja in Vergilija. Prihaja naproti obema. Pronicljivo izpostavi tudi problem dialoške tekstne oblike. Dramaturgijo z več glasovi, ki tehtajo svoje poglede, da bi skupaj prišli do pravilne ugotovitve, ki si jo je posrečeno zamislil Platon in so jo povzeli nekateri antični pisci, Seneka in drugi, Petrarca postavi pod vprašaj in se pri tem opre na Avgušтина, meneč, da takšna oblika ni vedno prava, ker se avtor skriva in ne pove tistega, kar res misli.

Petrarcova *Pisma v antiko* so hvaležna literarna pridobitev, ki nam ponuja širok pogled na antično kulturo in njeno književnost, kot jo je med prvimi začel odkrivati pionir novoveškega humanizma.

Igor Škamperle

* * *

DOI: <https://doi.org/10.4312/clotho.5.1.370-375>

Alois Kernbauer in Tone Smolej ur. *Gemeinsamkeit auf getrennten Wegen, Die slowenischen Doktoranden der Grazer Philosophischen Fakultät im Zeitraum 1876–1918 und die Gründung der Universität in Ljubljana*. 422 strani, 27 slik. Gradec: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 2021. Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz. ISBN 978-3-201-02058-9.

V zborniku *Gemeinsamkeit auf getrennten Wegen* s podnaslovom *Die slowenischen Doktoranden der Grazer Philosophischen Fakultät im Zeitraum 1876–1918 und die Gründung der Universität in Ljubljana*